

Dr. GREINER TIBOR:

Magyary Zoltán utolsó napjai

Mielőtt Magyary Zoltán és felesége, Techert Margit, utolsó napjait feleleveníteném, engedjék meg, hogy csupán érintőlegesen érzékeltessem ^{életük korábbi szakaszának} életük korábbi ^{időszakának} alakulását, történéseit. Ezek ismeretében tudjuk könnyebben megérteni azokat a döntő elhatározásaikat, amelyek végülis halálukhoz vezettek.

Magyary Zoltán, 1926. októberében a Magyar Királyi Vallás-és Közoktatás ^{Minisztérium} Tudománypolitikai Ügyosztályának főnökeként ismerkedett meg Techert Margittal, aki abban az időben ösztöndíjasként került ki Franciaországba, az arab nyelv ^{meg-}ismerése céljából. ^{mind Zoltán meglepetésére, elbágyította.}

Magyary Zoltán, Techert Margitnak még a franciaországi tartózkodása idején ^{Techert Margit} ajánlatot tett az általa vezetett ügyosztályon való munkavállalásra. Hazatérése után a tanári állását feladva, az ajánlatot elfogadta.

Felismerve egymásban a kiváló emberi értékeket, 1927. december 6-án elhatározták, hogy összeházasodnak. 1932-ben kötöttek házasságot. Két nagyszerű, a tudománynak élő ember kötötte össze életét.

Magyary Zoltán, a Rockefeller Alapítvány meghívására vendégprofesszornak - fiatal feleségével együtt - rövidesen az Egyesült Államokba utazott, ahonnan hazatérve 1935-ben néhány hónapot a Szovjetunióban töltött.

A következő években fáradhatatlan munkájuk töltötte be mindkettőjük életét, amelyben nyugalmat adott az egymás iránt érzett tisztelet és végtelen szeretet.

Először a Nagyboldogasszony úton, majd a Dísz tér 3. szám alatti Batthyány-palotában laktak, mintegy 500 m² alapterületű lakásban. A lakás igényes berendezéséről elég annyit említeni, hogy abban jelentős szerepe volt Mináry Pálnak, az Iparművészeti Főiskola stílustörténeti tanárának.

Magy vendégjárás jellemezte akkori életüket. Különösen az angol,

a francia és az amerikai barátai voltak kedvesek számukra. Fogadásaikra a magyar szellemi élet és a külföldi képviselőik voltak hivatalosak.

~~Gyermekük nem született, aminek elsődleges oka a hozzájuk közelálló véleménye szerint, hogy a tudományos és egyéb elfoglaltságaik teljesen kitöltötték életüket.~~

Magyaryék Dísz téri lakása a Hadügyminisztérium és a Külügyminisztérium közvetlen szomszédságában volt. Emiatt természetesen tűnhét a család nyugtalansága. A feszült nemzetközi helyzet, az aggasztó bel- és külpolitikai események, a háborús évek egyre bonyolultabbá válása miatt, minél nehezebben viselték el helyzetüket. Igyekeztek minél többet távol lenni otthonuktól, egyre több időt töltöttek Tatán.

1944. március 19-én ^{után} a német megszállást követően végleges elhatározásra jutottak. Budapesti lakásukból Tatára költöztek. Kezdetben csak egy szobát béreltek az Eszterházy utca 53. számú házban, majd egy kétlakásos villa földszinti részét vették ki a Bartók Béla úton, (a még ma is meglévő, de nagyon rossz állapotban lévő Gríber Kálmán féle villában). Ide szállították Budapestről bútoraik és értéktárgyaik egy részét, míg a nagyobbik részt összezsugorolva, a budapesti lakásuk pincéjébe helyezték el.

Az ismétlődő bombázások nem kímélták Magyaryék lakását sem. Bútoraik, visszahagyott értékeik részben a bombatámadások, részben a fosztogatások áldozata lett. Az értelmetlen pusztítás és a felelőtlen fosztogatás tönkre tette mindazt, ami hivatott lett volna a változó világban ^{az} kivételes szellemi központ szerepét betölteni.

Magyary Zoltán, jövőben vetett hitét és bizalmát jelzi, hogy a számos megpróbáltatás és csapás után, Tatán változatlan lekesedéssel és fáradhatatlanul dolgozott. Itt írta meg a "Küzdelem a haladásért" és az "Államéletünk válsága" című két magávalragadó tanulmányát. Tatáról is feljárt az egyetemre, de felesége a bombázásoktól félve már nem kísérte el. A tatai kör-

nyezet ^{Techent Margit} Magyary Zoltánné megromlott idegeit némileg megnyugtatta.

A család tatai tartózkodása idején, a délelőtti órákban gyakori látogatói voltak Magyary Zoltánnak. Néhány vele azonos, vagy hasonló érdeklődésű személlyel - mind például Révhelyi Elemér, Kocsis Iván, Kocsis Endre, Ohmann Béla, Veichinger Károly, - hosszas beszélgetést folytatott Tata szépítésével, rendezésével, jövőjével kapcsolatban. A leggyakoribb látogató mégis a hűséges tanítványa és munkatársa ~~(a hála istennek ma is közöttünk lévő)~~ Kiss István, volt.

1944. október 14-én - bizonyára hosszas tépelődés után és váratlanul - Magyary Zoltán és felesége közölték a Tatán tartózkodó rokonaikkal, hogy elhagyják az országot, Zürichbe mennek, ahol az egyetemen professzori katedra várja. Az elhatározásban minden bizonnyal a nagyobb szerep a feleségé volt, aki több alkalommal kezdeményezte a külföldre utazást. Bepakoltak autójukba, értékeiket magukhoz vették és elindultak.

Még ugyanazon a napon az esti órákban begördült a tatai ház udvarába Magyaryék Fordja és kipakoltak belőle. Csupán annyit közöltek a meglepett rokonokkal, hogy "nem tudjuk elhagyni az országot, ezért visszafordultunk."

Másnap, 1944. október 15-én ebédhez készültek, amikor elhangzott Horthy kormányzó nyilatkozata. Magyaryék szemmel láthatóan fellelegeztek és kezdtek bízni a túlélésben, az újradolgozás reményében. Erősítette ezt a reményüket, hogy ugyanezen a napon a Tatán állomásozó németek az ebéd utáni órákban lázasan pakoltak és nyugat felé indultak. Míg azonban változott a helyzet és a németek újra visszatértek a városba. Magyaryné ekkor omlott lelkileg teljesen össze. Az események egyre rosszabb kilátásokat mutattak az elkövetkező időre.

~~Sajnos a feleség egyre~~ ^{Techent Margit} romló idegállapota kihatott a férjére is. Felesége iránti figyelmisségére, egészségi állapota miatti aggodására és végtelen szeretetére vezethető viseza az a döntőnek tűnő elhatározásuk, hogy egy a tatánál nyugodtabb és főleg biztonságosabb helyet kell keresniök, ahol átvészélhetik a háború végéig hátralévő napokat. Nem tudták kellő higgadsággal mérle-

gelni, hogy az akkori körülmények között létezhett-e a tatánál bárhol is biztonságosabb, nyugodtabb hely.

Minden bizonnyal Magyary Zoltán, baráti, ismeretségi köre - közülük (is) elsősorban Molnár Kálmán, tarjáni esperes-plébános - ~~is~~ - befolyásolta a családot a választásban.

A kiválasztott Héreg község ugyanis Magyary Zoltán számára a sokoldalú kapcsolatai ellenére sem volt eléggé ismert.

Egy késő őszi napon - pontosabb idő sajnos már nem állapítható meg - Magyary Zoltán és Vesztergomi Béla, volt héregi főjegyző közösen felkeresték Dián Géza, héregi erdészt azzal a kéréssel, hogy nem tudná-e rövid időre Magyary Zoltánt és feleségét befogadni, részükre szállást biztosítani. Dián Géza korábban Magyary Zoltánt nem ismerte, de mivel a volt főjegyző jó ajánlólevél volt részére, eleget tett a kérésnek. Az erdész-család a falutól mintegy 500 méterre lévő erdészház két szobáját osztotta meg Magyaryékkal.

A professzor ^{de felesége} (család) a Tatán elhelyezett legfontosabb és legértékesebbnek vélt holmijukat összepakolva, néhány nap múlva Héregre költözött, bízva abban, hogy ezt a jelentéktelennek tűnő falut elkerülik a harci események. Héregen nem törekedtek ismeretség szerzésére. Csupán Molnár Kálmán, tarjáni esperes-plébányost és esetenként Kozár Gábor, gazdálkodót látogatták meg, aki Magyary egyik "minta gazda" jelöltje volt. A községben nem mutatkoztak, mert nem akarták magukra felhívni a figyelmet. Nyugodtabb napokon az erdészházhoz csatlakozó erdőben tettek kisebb-nagyobb sétákat, más alkalmakkor pedig csupán a szállásadóikkal sétálgattak és beszélgettek az erdészház udvarán.

Magyary Zoltán, a hegyen keresztül, hetenként legalább egy alkalommal begyalogolt Tatára, részben az ott hagyott lakásuk megtekintéséért, részben a legszükségesebb tárgyaik magához vételéért (példjából).

(azóta Héregen)
Napjaik ~~itt~~ sem voltak nyugodtak. Aggódtak a még megmaradt holmiaikért, felzaklatták a Budapestről érkezett hírek ~~és a személyét érintő, máig sem tisztázott rádió felhívás~~ Féltek.

Magyary Zoltán szakállat növesztett és arra kérte a Dián-családot

hogy személyét ne fedjék fel senki előtt.

Egyre jobban érződött, hogy idegállapotuk lassan teljesen felmondja a szolgálatot. Különösen ^{Heckler + Parsit} Magyaryné magatartásán érződött ez. Ő többször említette szállásadóinak a végtelen elkeseredettségét, további életük értelmetlenségét. A napi események pedig egyre jobban ^{betették} sérelmeiket, elkeseredettségük ^{okait}. 1944. karácsonya előtt Magyary Zoltán, ismét Tatára indult, a ^{hogy} lakásuk ^{állapotának} megtekintése, ^{céljából} ~~Szomorúan~~ Az ottani látvány szinte olaj volt a tűzre. A lakásbavhagyott értékek / bútorok, kristályok, porcelánok / teljesen megsemmisültek. A lakásban mulatozó szövetségeseik az utolsó darabig mind összetörték.

Magyaryné az elkeseredés mellett egyre fásultabbá is vált. Hiába való volt a vigasztalása, nem lehetett benne a jövőben vetett hitet feléleszteni. Magyary Zoltán hálás volt, ha Diánék megpróbálkoztak felesége vigasztalásával. Azt mindig megköszönte mondván, hogy ő nagyon nehezen tudja elviselni a naponkénti megpróbáltatásokat.

A harci cselekmények 1944. karácsonya előtt elérték Héreg községet is. Karácsony napján a községet a szovjet csapatok elfoglalták. A bevonuló mongol katonák az erdészházat is átkutatták, de senkinek sem erkölcsi sérelmet, sem anyagi kárt nem okoztak. Néhány csendesebb nap után - 1945. január 3-án - a németek visszafoglalták a községet. Magyaryék ezt az alkalmat sem használták fel arra, hogy nyugodtabb helyre, esetleg nyugatra menjenek. A tudós professzornak erre többször is nyílt volna lehetősége, de ő minden biztatást és felajánlást azzal zárt le, hogy "Én Sopronig elmegyek, de egyetlen lépést sem teszek tovább, mert a magyar hazámat nem hagyom el. Abban a sorban, ami a Hazámat érte, magam is osztozni akarok."

Magyary Zoltán tisztában volt azzal, hogy csak idő kérdése, amikor ^{2.} ^{1.} visszatérnek a szovjet csapatok. A ^{Hirtelen} kérdés az volt, hogy milyen összetételű lesz az a hadsereg.

Nem kellett sokáig várni erre az időpontra. Idegölő napok következtek. A község nem naponként, hanem szinte óránként cserélt gazdát.

Magyary Zoltán, minden óvintézkedést megtett az erdészházban lakók védelme érdekében. Magyarázként arra, hogy az erdészházban miért van a falon elhelyezve egy vadászfegyver, oroszul kiírta az épületre, hogy "erdészház".

Ezek a katonák azonban már érezhetően mások voltak, mint a korábbi harcoló alakulatok. Lövöldöztek a lakásban, kiforgattak mindent a szekrényekből. A következő napok még a legjobb idegzetű embert is próbára tették. Egyik csoport után a másik érkezett és mind keresett, kutatott valakit, vagy valamit.

Az erdészházban ezekben a napokban a ^{csal} Dián és a Magyary-házaspár tartózkodott, teljesen kiszolgáltatva a megszállók indulatainak, brutalitásának. Az egész falu lakossága a félelemtől tébolyultan élte át ezeket a napokat.

1944. március 23-a maga a pokol volt Magyaryék számára. Az egyik kutatócsoport megtalálva Magyaryné angol, francia és német nyelvű írásait és tapasztalva a házaspár orosz nyelvismeretét, kémeiket vélték felfedni ^{ezrei} személyükben. A másik csoport órát és ékszeret követelt. Mivel az első feltételezésük teljesen megalapozatlan volt, a másik követelésük pedig teljesíthetetlen, ^{mi} ~~mi~~ ^{vel} az előző napi csoport teljesen megfosztotta őket ezektől a tárgytól, csak nemmel válaszolhattak vádaskodásukra, követelésükre. A katonák ingerültsége ^{egyre} fokozódott. A két család tagjait a szobákból kizuszkolták a konyhába, miközben az egyik katona Magyary Zoltánt ököllel bántalmazta.

Ez az eset minden bizonnyal jobban fájt Magyary Zoltánnak, mint az, amikor az udvarra kihajtották és kézigránátot dobva elébe meg akarták féltámlíteni, hogy így kényszerítsék ékszereik átadására. Amikor látták, hogy ez a próbálkozásuk is hiábavaló, Magyary Zoltánt visszaengedték a konyhába, ahol felesége is volt. A fizikai kényszer eredménytelensége után, gazdag eszköztárból más módszerekhez is folyamodtak, de eredménytelenül. A katonák távozásukkor kilátásba helyezték visszatérési szándékukat. Kiszámíthatatlan volt, hogy a későbbi visszatérésükkor még mire lesznek képesek.

Magyary Zoltán és felesége visszavonultak szobájukba és a március

23-ról 24-re virradó éjszakát ébren töltötték. A két fizikailag ^{és lelkileg} sértett és megalázott ember, akik a tudománynak szentelték életüket, azért, hogy embertársaik életén a tudomány eszközeivel segítsenek, végső elhatározásra jutottak. Búcsúlevelükben a következőket írták:

„Ez az a helyzet, amelyet Feleséggemmel együtt nem idegössze-
roppanásból, hanem a körülmények teljes áttekintésével olyan-
nak érzünk, amelyet mély megaláztatás nélkül átélni nem lehet,
s csak a közt van választásunk, hogy azonnal együtt és önként
vevünk annak végét, vagy egy-két napon belül, esetleg egymás
tól elszakítva és megkínózva jussunk a végére. Tudod, - írják
Molnár Károly, tarjáni plébánosnak -, hogy mennyire valláso-
sak és istenfélők vagyunk és mély lelkielmélyüléssel, Isten
kegyelmét kérve, és összes bűneink újabb megbánásával határoz-
tuk el a halálban az együttmaradást abban a reményben, hogyha
a katona a háborúban nem gyilkos, akkor a Jóisten előtt ebben
a helyzetben mi sem leszünk öngyilkosok! // sic... //

Ezen az éjszakán három búcsúlevelet írtak. Egyet (Magyary Zoltán)
76 éves édesanyjának és öccsének, egyet (Molnár Károly) tarjáni
esperes-plébánosnak és egyet (Dián Gézának). Ez utóbbiban köszö-
netüket fejezték ki, hogy szűkös körülményeik ellenére is otthont
adtak számukra. Az édesanyjának írt levél tartalmát nem ismer-
jük, de a (Molnár ^{Károlynak} ~~Károlynak~~) írtat teljes egészében.

A búcsúlevelek megírása után az éjszaka többi részét imádsággal
töltötték, majd a reggeli órákban kimentek az erdészházhoz ^{szőlő} ~~közé~~
erdő szélére, ahol 1954. március 24-én 09 órakor véget vetettek
életüknek. A tarjáni anyakönyvi kerület halotti anyakönyvének
21. folyószám alatti bejegyzése szerint az elhalálozás helye:
Héreg, a halál oka: öngyilkosság golyó által.

⊗ a titoldalon!!
A búcsúleveleket (Dián Géza) találta meg. Megismerve a neki szóló
tartalmát, azonnal kirohant arra a helyre, amelyet (Magyary Zol-
tán) haláluk helyeként megjelölt. Mindkettőjüket holtan találta,
(Magyary Zoltánt) pisztollyal a kezében.

(Dián Géza) azonnal értesítette (Molnár Kálmánt), aki a történetek-
ről tájékoztatott egy orosz tisztet, aki elrendelte a házaspár
eltemetését. A temetést a plébános által megkért helybeliek

Öngyilkosságukat a következőkkel indokolták:

A régi világ összeomlott. Mulasztásaiért, hála Istennek nem érzem magamat felelősnek. Nagyon mély változás lép a helyébe, amelyet megértettünk és Felelőségemmel együtt készültünk a nagy feladatra, hogy szerenceétlen országunk az Új világba annak helyes felismerésével illeszkedjék bele. Az átmenetet a tatai "mintajárásban" akartuk átélni, amelynek fejlesztéséért teljes odaadással éltem. Fájdalom, a háború azt a járást várakozásom ellenére kegyetlenül megtépázta és itt a tegnapi napon a lelki megpróbáltatásnak olyan mélypontjára jutottunk, amely elzárja az átjutás útját és elveszi a jövőbeni eredményes közreműködés reményét."

végezték el azon a helyen, ahol a tragédia történt.
A történetekről Molnár Kálmán, tájékoztatta Mináry Józsefet és családját, egyidejűleg a búcsúlevelet is elküldte részükre.

Mináry József, 1945. április végén Lovász Jánossal megkereste Magyaryék jeltelen sírját és egy összetakolt kereszttel jelölték meg azt.

Magyary Zoltán végakarata - a Molnár Kálmánnak írt levél szerint - az volt, hogy végső nyughelyük Tatán, a környei úti temetőben lévő családi sírboltban legyen. Kívánságuknak megfelelően 1945. őszén a kinantolásnál Mináry József azonosította a holttesteket, majd Tatára szállították azokat. A temetési szertartást a piarista atyák tartották. A családtagok közül Techert József és Mináry Olga vettek ~~szem~~ részt.

⊗ *na töltsd be!*
Igy fejeződött be Magyary Zoltán, városunk nagy szülőttének élete, amiben a tragédia az, hogy ilyen megalázottan kellett két rendkívüli embernek megválnia életétől, akik szeretetben éltek, lelkesedtek a szépért, áldoztak a tudásért, hittel cselekedtek és megtisztultak szenvedésükben. Most szeretett városunkban aluszák örök álmukat. Nekünk élőknek jut az a szerep, hogy tisztelettel emlékezzünk és emlékeztessünk mindenkit Magyary Zoltánra mint tudósra, mint a hazáját és szülővárosát végtelesen szerető, ahhoz mindvégig hűséges, kiváló emberre.

Twice Zsigmond
Ezúttal mondok köszönetet a (József Attila) Könyvtár kollektívájának, valamint a Tata Barátainak Köre tagjainak, hogy fáradtságos és következetes munkájukkal megteremtették azokat a feltételeket, amelyek lehetőséget nyújtanak Magyary Zoltán tudományos munkásságának ... értékelésére, nem utolsó sorban emberi értékeinek, szociális érzékenységük megismerésére, megbecsülésére. Bocsánatot kérünk Magyary Zoltántól, amiért hosszú éveken keresztül megfélekedtünk róla és csak az elmúlt 10-15 évben igyekeztünk pótolni a vele szembeni mulasztásainkat, kegyelettel és tisztelettel adózva emlékének.

Példátlan egyéniségét búcsúlevele is tükrözi. Eletének még a legdrámaibb perceiben sem feledkezett meg munkatársairól, barátairól. Molnár Kálmánt a következőkre kérte:

"Lennél szíves a Magyar Közigazgatástudományi Intézetet / Kiss István és Elek Péter / is értesíteni, megmondván nekik, hogy állandóan a legnagyobb szeretettel gondoltam Rájuk és Többi kedves Tanítványaimra és imádkoztam mindig értük. Azt kérem méltányolják, hogy méltatlan és megalázott életet élhetőnek nem tartok és azt szeretném hinni, hogy életemet így sem fogják befejeznie lennek tartani."

Végezetül köszönetet mondok Mináry Olgának - Magyary Zoltán
felhasználó unaközvénak -, aki ezúttal is, mint (más számtalan) esetben
segítette egyesületünket visszaemlékezéseinek rendelkezésünkre
bocsátásáért, ^{val} valamint dr. Csaba Béláné ^{val} (szül. Dián Erzébetnek)
a. velünk folytatott személyes beszélgetéséért, amivel hozzáse-
gítettek Magyary Zoltán és Techert Margit élete utolsó napjainak
hiteles megörökítéséhez.

Magyary Zoltán nem halt meg. Tudományos munkáin keresztül
ma is itt él közöttünk. Ezért nem is fejezhetem be másként
mint a rendezvény mottójaként választott ~~idézettel~~ ^{Magyary Zoltán} idézettel:

"Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbar napja múl."